

kilátó

DERÉKY PÁL

Hat nap New Yorkban

2016. JÚLIUS 5–10. – KEDDTŐL VASÁRNAPIG

Kedd: érkezés – formalitások (digi-szken) – ötnegyed órás zötykölődés – a hotel – bosszú alvás

Reggel 9 felé indultunk ki a repülőtérre, úgy, hogy mindent, amit csak lehetett, előre elintéztünk. A repülőutakkal meg a beutazási engedéllyel is (ESTA = Electronic System for Travel Authorization) – a vámnyilatkozatról meg az Ünnepélyes Jólviselkedési Nyilatkozatról nem is beszélve. Így düsseldorfi átszállás után (onnan 1 órás késéssel indult a gépünk, annyival is érkezett) a mi időnk szerint hajnali kettőkor, ottani idő szerint este nyolc tájt érkezünk a JFK-re. Mindössze fél óras sorban állás után villámgyorsan digitalizálták a fejünket és az összes ujjunkat, majd a fekete határőr hatalmas durranással beütötte az „admitted” pecsétet, és széles mosollyal – enjoy! – utunkra bocsájtott. Még otthon vettünk minibusz-utalványt, de a mienk persze már elment. A következőre jó órát kellett várni. Időközben besötétedett. Az út nem volt rövid, elképesztő esti csúcsforgalomban ötnegyed órás zötykölődés után érkezünk a Manhattan közepén, az 50. utca és a 7. sugárút kereszteződésénél fekvő, Amsterdam Court nevű szállodánkhoz. Eléggé lepukkant kis hatemeletes téglaeépület, a tetején szép nagy terasszal, azon lehetett reggelizni, vacsorázni, dohányozni, inni. A legfurcsább az állandó zúgás volt, ami szinte gátálatlanul áramlott be a szimpla, fel-le húzogatható vagy tologatható ablakon. Kinyitni mégsem volt ajánlatos a tűzlépcső miatt, bent viszont meleg volt. Bekapcsoltuk a légkondit, az meg úgy burrogott és kattogott, mint valami régi traktor. Az éjjeliszekrényen talált nyomtatványon a szálloda vezetősége kérte az elnézést, hogy hát igen, sajnos itt mindig nagy a zaj, de a kedves vendég számára térítésmentesen biztosítanak füldugót. Végül lekapcsoltuk a hűtést, és egy szál lepedővel aludtunk, nem is rosszul (nálunk kb. reggel 5-től).

Szerda: Guggenheim Múzeum – Central Park – Metropolitan Opera – NY Filharmonikusok

Ottani idő szerint reggel nyolckor kelve örömmel észleltük, hogy nincs dzsetleg, „időzónaváltás-szindróma”; széklet, vizelet, pulzus megfelelő, agyi koordináták újrakalibrálva, egyensúlyzavar helyreállt, beszédközpont működik, kezdődhet a nap. A Guggenheim Múzeumban kezdődött, tulajdonképpen az ottani Moholy-Nagy-kiállítás volt a kirándulás kiváltó oka. A világhírű Frank Lloyd Wright által tervezett Guggenheim kedves, barátságos, emberléptékű – nem kerül fáradtságba a csigavonalban emelkedő fő kiállítási térben fel-le tekeregni. Nem is veszi észre, elfelejti az ember, hogy nem

egyenes talajon jár. Wrightnak nagyon összejött ez az épület: nem avul. Olyan, mint valami kedves, meleg, puha barlang, jól érzi magát benne az ember.

Az ezelőtti utolsó átfogó Moholy-Nagy kiállítást (*Sensing the Future: Moholy-Nagy, die Medien und die Künste*) Botár Olivér rendezte Berlinben, a Bauhaus-Archiv Museum anyagából és termeiben. 2014. október elejétől 2015. január közepéig tartott (katalógusa megjelent: Lars Müller Publishers, 2014, Zürich.). Jó kiállítás volt, és – nomen est omen – Moholy-Nagy médiahasználatára összpontosított. Ami, enyhén szólva, esz-mé-let-len. Gondoljunk csak a telefonon megrendelt 1923-as berlini tűzzománc-képeire.

Megvolt neki a cégérgyártó vállalkozás színekatalógusa, abból megadta a pontos színeket, és milliméter-papíron mellékelte a nagyságot. Három különböző nagyságú kivitelben azonban még nem láttam soha, és azt sem tudtam, hogy ezeket azért készítette, hogy a tűzzománc megszilárdulási tulajdonságait tanulmányozza. A legkisebb 24 x 15, a középű 47,5 x 30,1, a legnagyobb pedig 94 x 60 cm. A két kisebb a New York-i Museum of Modern Art tulajdona, a legnagyobb magángyűjtőé. Botár katalógusában ezek a berlini Sturm folyóirat 1924. februári számában közölt fekete-fehér fényképen voltak láthatók, illetve színes kompozíciós vázlatuk a Telehor című folyóirat 1936. évi 1–2. számából. A Guggenheim-kiállítás katalógusa (*Moholy-Nagy: Future Present*) Matthew S. Witkovsky, Carol S. Eliel, valamint Karole P. B. Vail szerkesztésében jelent meg, a Yale University Press (New Haven and London) kiadásában az év tavaszán. A Guggenheimből ősszel tovább vándorol a Chicago Art Institute-ba (2016. október 2. – 2017. január 3.), majd a Los Angeles County Museum of Art következik, 2017. február 12-től június 18-ig. Európába nem hozzák, úgyhogy most volt hozzánk a legközelebb. Míg a berlini kiállítás a fényképre, a fényalakításra és a testek fényáteresztő vagy -visszaverő tulajdonságaira; a fény változásaira összpontosított, a különféle tükrözések, tompítások, felerősítések, illetve a különféle anyagokban fény hatására bekövetkező változásokra, egyszóval a fény anyagszerű kezelésére, ide New Yorkba aztán mindent összehordtak, ami csak létezik a világ gyűjteményeiben. Különös tekintettel azokra a képekre, amelyek a horribilis biztosítási összegek miatt már nemigen hagyják el Amerikát, illetve az utolsó, amerikai korszakában keletkezett munkákra. Ezek legmulatságosabbika talán a *Papmac* (Papmacska) című, 1943-as hővel kezelt és színezett plexiüveg-alkotás volt. A hő hatására a plexiben támadt horpadások és az utólagos színezés azt a hatást keltették, mintha a népnelvben papmacskának nevezett hernyó ábrázolása lenne – az interneten ezt a szót keresve azonnal kijön ezer találat, képpel, mindennel. A kép címét, a 'papmacska' szót az amerikaiak még megközelítőleg sem tudták kiejteni, ám mivel magukénak (is) érezték a munkát, angolos nevet adtak neki. Fantasztikus, hogy az USA-ban is megismétlődött a Moholy-Nagy kapcsán már a Bauhausban fellépett kiejtési zavar: a bauhausosok egyszerűen Molinácsi-ra németesítették a nevét. Érdekes volt – ezer más dolog mellett, de hát mindenről nem beszélhetek – Moholy-Nagy *Großstadt-Zigeuner* című, egy berlini romatelep téli mindennapjait bemutató, ismert filmalkotása, ami a Youtube-on is látható. Ám most a kép elé állított boxból autentikus roma népzenevel festették alá a némafilmet. A kiállítást gazdag filmprogram körítette, pl. Jens Schmol 1998-ban keletkezett 55 perces dokuja (LMN:

Permanent Experiment), Judith Pearlman 85 perces, 1995-ben készült dokuja (Bauhaus in America), illetve *A nagyváros dinamikájának* (melynek első grafikus forgatókönyve még a bécsi MA Musik und Theater-különszámában jelent meg, 1924-ben) két, számomra ismeretlen, 2005-ben és 2006-ban készült változata. Filmvetítés azonban csak pénteken volt (csütörtökön a Guggenheim zárva tart), és arra a napra már más volt előirányozva.

A múzeumból a közvetlenül mellette elterülő Central Parkba mentünk, és leültünk a felső tó, a ma Jacqueline Kennedy Onassis Reservoir néven ismert, de közkeletűen csak Central Park-i víztároló néven emlegetett tavacska partján, majd tovább sétáltunk lefelé, a félsziget csúcsa felé, a Strawberry Fields Memorialhoz, a John-Lennon-mandalához. Valaki felzászlózta. Mert kicsi amerikai zászlónak még a kutyakakiban is kell lennie – bár azt összegyűjtik. A 31–32 C°-os, párás melegben tett óriási séta engem totálisan taccsra tett, úgyhogy leültem a mindenütt asztalokkal, székekkel, padokkal berendezett nyilvános parkok egyikében és lihegtem. Ezeket szépen tisztán tartják, gyakran gyönyörű virágágyásokkal díszítik, és éjjelre bezárják. Közben Melinda megnézte a Lincoln Center für Performing Arts nevezetű központi kulturális palotát (kívülről, mert oda is belépődíjat kellett volna fizetni), többek között a Metropolitan Opera, a New York City Ballett és a New York-i Filharmonikusok székhelyét. Én csak messziről szemléltem ezt a monumentális épületegyüttest, de onnan is lenyűgöző volt. Mit mondhatok másfél órás nézelődés után? Az emberek és nyüzsgésük nem nagyon különbözik attól, amit európai nagyvárosokban látni. Az utcakép igen. Egyrészt a milliós, lepedőnagyságútól futballpályá-nagyságúig mindenütt harsány színekben (de némán) villózó LED-tábla miatt, másrészt a minden utcasarkon álló zaba-bódék miatt. Ezek a világ összes helyéről származó, amerikaivá kutyult ételt árulják – még az is lehet, hogy autentikus hazait, nem próbáltam. Viszont a bódék energiaellátása dízelmotorral történik, ezért a belőlük kiáradó gyakran fertelmes szag és a dízel-égéstermék keveréke nagyon bosszantó – különösen akkor, ha a szép pihenőpark felé hajtja a szél.

Egyik este sörözni voltunk a közelünkben, a Broadwayn, a Radio City Music Hall mellett, semmi különleges nem volt. A magányos éjjeli bókászást az útikönyvek nem ajánlják, a füldugós hotel-papíron is az állt, hogy semmi esetre se nyissunk ajtót, ha valaki kopogtat, akkor sem, ha szállodai alkalmazottnak adja ki magát – telefonáljunk a recepcióra. És zárjuk be jól 2 x az ajtót, egyszer kallantyúval, egyszer láncsal. Mondanom se kell, hogy mindkettő be volt törve, és suszterszögekkel volt valahogy összetákolva, az egész szar ajtót egy bodicsekkal bármikor betörtem volna. Ám nem jött betörő.

Csütörtök: MoMA – francia-német – Grand Central – ENSZ-negyed – Warhol Silver Factory

Még melegebb és még párásabb volt. A Museum of Modern Art túl messze volt gyalog, így metróra szálltunk. Szokni kell a New York-i metrót, több okból is. Először is a legnagyobb része kéregvasút, a kemény gránitba a 20. század elején túl fáradságos és költséges lett volna alagutat fúrni (1904-ben nyílt meg, ha jól tudom, három társaság működtette). Kéregvasút lévén olyan fülledt meleg van lent, hogy a forró utcára kerülve is levegő után kapkodnak az emberek. A szerelvé-

nyek légkondicionáltak. Másodsor: a jegy mágneskártya, amit maga tölt fel az ember. Vannak állomások, ahol az automata elfogad készpénzt, másokon a fülkében ülő alkalmazott tölti fel, de vannak olyanok is, amelyeken az automata csak bankkártyát fogad el. A belvárosi automaták mellett fürge fiatal feketék lesik az ügyetlenkedő turistákat (van belőlünk elég), és segítenek. A mienk elégedetlen volt az egydolláros borraivalóval, ötöt kért, de nem kapott. Harmadszor: szar a térkép, az ablakok kicsik, alig lehet kilátni, a bemondó – ha van – érthetetlen. Hozzá lehet szokni, de pl. az átszállás rendszerét végig mellőztük, semmi kedvünk nem volt a föld alatti végtelen bolyongáshoz. Amire Párizsban vagy Londonban is szükség van, csak ott jobb a képi eligazítás.

A Museum of Modern Art más helyen van, mint volt, új hipi-szupi épületbe költözött. A fő légtérben régebbi helikopter lóg (Bécsben 1 nagy kocka), de mindennütt grandiózus belső terek nyílnak, szédületes kilátások, belátások, átlátások. Fent kezdtek, a tető alatt, ahol a Bruce Conner nevű, nemrég elhalt amerikai avantgárd művész életmű-kiállítását lehetett látni. Szégyen-nyalázat, nem hallottam még róla. Csodálatos neoadada asszemblázsai, installációi, environmentjei stb. voltak, mind-egyiket átlengte valami egyedi, fanyar, kissé groteszk humor, vagy szarkasztikus kommentárral volt megspékelve, vagy a látásmódja volt olyan, ami kézenfekvő ugyan (és ildomos), mégis szokatlan. Mint pl. az atombombbarobbanás-fejű (gombafejű) egyenruhás. Kisfilmjei is elképesztőek. Mintha szórakozna az emberi hülyeségen, korlátoltságon, elbizakodottságon vagy éppen pofátlanságon. Szédületes, mindenkinek ajánlom! Lejebb is akadt csemege, pl. Constantin Brâncuși egy (számunkra) ismeretlen szobra, szoborrészlete, amit csak 1980-ban vásároltak a Tate-től. A MoMA valószínűleg jogosan hozza kapcsolatba a szobrászt a dadával, pontosabban a Dadaglobe-bal, ezt sem tudtam így, ilyen pontosan. És még egy dada-ritkaság előtt is földbe gyökerezett a lábam: Elsa von Freytag-Loringhofen bárónő *Berénice Abbott portréja* előtt. Ezt a rövid életű dada-kakadut, ezt a ritka orchideát csak a minap fedeztük fel Zürichben, ahol is teljes svájci muzeális komolysággal ki lett jelentve, hogy legfeljebb egy tucat művet hagyott hátra – amelyek közül helyben ki volt állítva négy. Nem számoltam vele, hogy valaha is látok még valamit tőle. Ráadásul ez a képe remekmű, felnagyítva látszik jól minden részlete. És hát ott volt Gino Severini 1915-ös *Tűzelő páncélvonata* (Armored Train in Action) is, miközben a Guggenheimben már ki lett pipálva a párja, a szintén 1915-ben keletkezett *Vöröskeresztes vonat balad a falun át* (Red Cross Train Passing a Village). Amikor valaha régen először jártam a MoMA-ban, Carlo Carrà *Galli anarchista temetése* című (I funerali del anarchico Galli), 1913 elején Budapesten is kiállított nagyalakú képe előtt álldogáltam sokáig, ami Kassákot *A Tett* hasábjain megjelent *Anarchistatemetés* megírására ihlette. Ez a kép most vagy a raktárban pihent, vagy a világban kószált valahol, szívesen láttam volna viszont.

Az olasz önkiben elfogyasztott ebéd után részemről szieszta következett, míg Melinda a szálló szuterénjében a foci EB elődöntőjét, a francia-német mérkőzést nézte, amelynek során a németek kettő-nullra lezakóztak. Hej-haj. Ő a franciáknak szurkolt, de a német turistafiúk mérhetetlen, leírhatatlan szomorúsága láttán nem mert hangosan ujjongani. Jó olasz presszókává felhőrpintése után – az amerikai kávé ihatatlan – a Grand Central Terminalhoz, az egykori főpályaudvarhoz gya-

logoltunk, majd tovább az ENSZ-negyedhez. A pályaudvar grandiózus, bár ma már csak helyi érdekű vonatok indulnak onnan és érkeznek oda. Olyanok, mint a mi elővárosi szerelvényeink, Walt Whitman bömbölő, óriási mozdonyainak semmi nyoma nem maradt. Megkérdeztem egy mozdonyvezetőt, aki a vezetőfülke ablakából köpködött valamit, hogy honnan indulnak, mondjuk, Csikágóba vonatok. Jól megnézett, nem szívatom-e, majd elköpött a fülem mellett, és így szólt: a Penn Stationról. Amtrak. És becsukta az ablakot. Feltűnt viszont pl. milyen gondosan restaurálták az egykori nagyságot idéző jegypénztárat, de magát a csarnokot is. És persze feltűnt az a rengeteg fegyveres is, aki a falak mentén cirkált, úgy megrakva géppuskával, célzókészülékkel és elektronikával, mint a csatahajók.

Ami érthető az állandó lövöldözések, ámokfutások és totális kiakadások miatt. A rendőrök igazoltatás vagy előállítás során sorra lövik le a feketéket, főleg délen, általában azért, mert – ez a hivatalos verzió – nem kooperatívok. Csak amíg mi ott voltunk, végzett ki egy fehér rendőr négy lövéssel egy fiatal fekete fiút, mert a kocsijával valami szabálytalanságot követett el. A kocsiban ült az élettársa, karjában a 3–4 éves közös kislányukkal. Az asszony páratlan hidegvérrel az egész gyilkosságot felvette a telefonjával, a saját hangját is, amint nyugtatja a rendőrt, hogy uram (Sir), a barátom csak tegnap kapott jogosítványt, ne bántsa stb., álljon már le. Majd feltette a filmecskét a netre, több mint 1 millióan nézték meg másfél nap alatt. Erre Dallasban óriási tüntetést szerveztek, „black lives matter”, a ‘feketék élete is értékes’ mottóval. Egy súlyosan felfegyverzett fiatal fekete Afganisztán-veterán valami garázsból, vagy garázs tetejéről tüzet nyitott a békés tüntetést kísérő (fehér) rendőrökre. Tizenkettőt eltalált, abból ötöt halálosan. Már a hazaérkezésünk után Baton Rouge-ban történt ugyanez, ott a fiatal fekete Irak-veteránnak három fehér rendőrt sikerült kivégeznie, mielőtt őt magát is agyon nem lőtték. Nem tudom ezt a dolgot a helyére tenni – Barack Obama ide vagy oda. Talán annyi mondható, hogy bár aktuálisnak tűnik (és az is) a hirig, tengermély gyökerei vannak. Ennek a rettenetesen félresikerült viszonynak a javításán állandóan dolgoznak, és érnek is el eredményeket, tehát a látszat ellenére javul a helyzet. Ám a sok nemzedék által továbbörökített zsigeri beidegződések miatt (mindkét oldalt érve alatta) JÓ belátható időn belül éppolyan kevésbé lesz, mint a közép-európai „nemzeti többségek” és a cigányság viszonya.

Innen az ENSZ-palotához sétáltunk tovább. Közben lehűlt az idő, eleredt az eső. Ezzel, az Egyesült Nemzetek Szervezete című, az emberiség békéjét és békés együttműködését biztosítani hivatott – az ember hajlik rá, hogy azt mondja – sóhivatallal is úgy van, mint a „faji békével az Egyesült Államokban. Úgy tűnik, mintha romlana, közben (minden statisztikai adat szerint) javul. Néztük az esőben zölden csillogó hatalmas üvegfalat, aztán továbbmentünk. Az egyik hivalkodó Trump-torony árnyékában – három van belőlük a városban, mi még a Central Park mellett láttuk a Columbus téren – filigránnak tűnt az Empire State Building. Hazafelé úton kerestük Andy Warhol The Factory (Gyár) nevű műtermének hűlt helyét, de nem találtuk. Ez a legendás *Ezüst Gyár* (mert alufóliával volt bélelve) 1964 elejétől 1968 elejéig a 2. és a 3. sugárút között levő Keleti 47-ik utca 231. szám alatt működött, az ENSZ székhelye és a Grand Central Terminal között. Tudtuk, hogy lebontották, de arra gondoltunk, hogy csak tettek fel valami emléktáblát. S hát nem

(nem találtunk ilyet, csak a világhálón van a cuccnak nyoma). Warholt egy elmebeteg nő lőtte le, ám felgyógyult, s később mutogatta sebeit, fényképen én is láttam. Nem volt szép.

Péntek: Top of the Rock – Staten Island – Broadway & Hershey's – Times Square

Reggeli után szép napfényes, nem túl meleg időben a kötelező torony-túrát abszolváltuk, a szállónk közvetlen közelében levő Rockefeller-toronyban. A Top of the Rock nevű túra reggel 8-tól üzemel, valami elképesztő precizitással. Naponta látogatók ezrei, ha nem tízezrei özönlenek fel meg le, akár a hangyák, s mindez – táskaszkennéssel stb. együtt – minimális várakozással, sorban állással zajlik. Rengeteg alkalmazott tereli a népet, udvariasan, és határozottan. Egy perc alatt felvisz a lift a századikra, és még az ember gyomra sem süllyed a bokájáig (a fülem bedugult). Szédületes a kilátás, de fene tudja, nem szeretném minden nap üvegrelebe zárva fürkészni a távot – úgy húsz percig jó volt.

Innen lemetróztunk egészen Manhattan csücskébe, a kompokhoz. A Staten Island Ferry a város ingyenes szolgáltatása, a nap 24 órájában jár, persze csúcsidőn kívül elég nagy időközökben. Most fél órát kellett várni a hatalmas csarnokban, legalább ezren összegyűltünk. A hajón – ami elhaladt a Szabadság-szobor mellett – mégis volt hely bőven, senki sem tolakodott. A szigeten mindenkinek ki kellett szállnia, a matrózok átkutatták a hajót (odafele semmiféle vizsgálat nem volt). Alig páran maradtak ott, a legtöbben újra a beszálláshoz tömörültek, és újra megszemléltek a várost, a híres sziklájnt a vízről a mintegy 15 perces út alatt. Ezután fontos bevásárlás következett. Baráti társaságunk férfitagjai valami mára elfeledett okból csíkos matróztrikót öltenek a nagy bulikra, de nem ám akármilyet. Nem azt a rövid ujjú, szélescsíkos, pamut trikót, amit csak a városi puhányok viselnek, hanem hosszú ujjú, vastag és nehéz szövetből készült breton tengerészcuccot, lehetőleg francia Saint James márkájút. Ilyen bolt Párizsban, New Yorkban és Hamburgban van. Ha egyszer már itt voltunk, eleget tettünk a kíváncsagságnak, plusz persze egy saját is kellett. Ilyen barátságatlan pasit, mint a St. James bolti eladót csak még egyet láttam, a mozdonyvezetőt. Őt ugye Walt Whitman-leszármazottként értettem meg, ezt a faragatlan bunkót, aki majdnem megvert, ahelyett, hogy örült volna a jó üzletnek, a tengerész-kategóriába soroltam: csak nem lehet nyálas!

Utána séta következett a Broadwayn, az előtte levő Radio City Music Halltól kezdve a Times Square-ig. Az RCMH ajtajából, akárhányszor arra jártunk, a „rockettes” nevű revü-görlök szenzációs, de tényleg szen-zá-ci-ós! műsorára akartak becibálni minket – ez az, amikor kétszáz egy szál nájlonharisnyába és túllfelhőbe öltöztetett revülánny egyszerűen mozog valami borzalmas zenére. De nem akarunk, nem érdekel! Tudja mit? – húzta elő a kínálóember az adu ászt – ha vesznek jegyet, akkor maga (rám mutatott) két igazi rockettel megihat 1 pohár alkoholmentes pezsgőt egy szeparéban, a lédit meg addig a bárban látjuk vendégül! Talán marhatenyész-tőnek nézett a texasi pampákról, aki a tehének segge után valami csinosabb formára vágtyik. De ki szavatol a lédi biztonságáért? Haboztam, szóljak-e, de a fej bánygyú ábrázata láttán hagytam.

A Times Square a Broadway és a 7. sugárút kereszteződésénél nem „tér” a mi értelmünkben, hanem hosszúdad cirkusz, kupleráj, vurstli, vásári üvöltözés, szem-

fényvesztés, villogás, idegbaj és minden. Beleértve a fekete és ázsiai fiúk látványviadalait, árnyék-verekeedéseit is. Az egyetlen szép az volt, amikor az egyik fiú fél kézen állva brékelt: amhá' rendben vót.

Szombat: Jól lebuült időben Greenwich Village – Soho – Little Italy – Chinatown – Brooklyn Bridge – One World Trading Center – WTC Memorial – Ellis Island Immigration Museum

Az éjjeli eső jól lehütötte a levegőt, így folytattuk a félsziget déli részének a bejárását. A Village-nél szálltunk ki a metróból; tkp. még két állomást szerettünk volna utazni dél felé, de a szerelvény vezetője bement a unalmast. Éppen itt, ezen a szombat reggel még kihalt környéken akartak megbüntetni, de nem hagytuk magunkat, nem álltunk meg. Szerencsére csak valami önkéntes segédkanári volt, aki utánunk futyult, ha rendőr lett volna, azonnal megálllok, és maximális kooperációt mutatva a levegőbe döföm mindkét karom, mielőtt lelő. Az átkelőhelyeknél levő közlekedési lámpán vagy fehér tenyér jelenik meg – akkor mehet az ember –, vagy a fehér után pirosra vált a lámpa, és ha jól emlékszem, 30 másodperc szám-lálódik lefelé, már a pirosban. Még ekkor is át lehet kelni, csak ha eltűntek a piros számok és feltűnik a piros tenyér, akkor már nem. Na most ez messzemenően nem érdekel senkit. Terhes anyák, aggastyánok, féllábú háborús veteránok, kisgyerekek és rajtuk kívül is mindenki körül néz, és ha nem jön semmi, akkor átme gy, tökmind egy, milyen színű a lámpa. A váratlanul előkerülő autós se izgul fel, lassít és dudál. A járókelő meg nem zavartatja magát. A második naptól kezdve mi is így tettünk, ez volt az egyetlen alkalom, hogy valaki kommentálta a ténykedésünket. Átsétáltunk ezen az egykoron legendás művésztelepen, aminek a jellegéből mára csak a „falusiasság” látszik: a negyed legtöbb épülete bármelyik angliai kisvárosban is lehetne. Az egyik gyönyörű park kerítésén emléktábla volt, elolvastam, hát kiderült, hogy ez az a híres-nevezetes Christopher Park, a nagy garral és fantáziadús jelmezekkel megünnepelt CSD (Christopher Street Day), illetve angol nyelvterületen gay pride parádé névadója, amit minden évben június 27-én, az ottani Stonewall Inn-ben 1969 nyarán lezajlott rendőri razzia évfordulóján tartanak meg (egy-egy országban június 28-án, a tömeges összecsapások napján). A razzia-
ra a hivatalos indoklás szerint azért került sor 1969-ben, mert a rendőrök az alkoholfogyasztási törvények betartását akarták ellenőrizni, valójában viszont laposra akarták verni a buzikat. Nem számoltak azzal, hogy a következő napokban több ezer meleg szolidarizál a pórul jártakkal és vesz részt az utcai harcokban. Amelyek rövid úton meghozták a kívánt sikert, így lett a Christopher Park a Gay Liberation mozgalom jelképe. 1999-ben hivatalos állami emlékhellyé nyilvánították, a razzia napját pedig az LGBT (leszbikusok, buzik, biszexuálisok, transzneműek – sőt, tal-
valy óta az aszexuálisok) ünnepnapjává.

Érintettük a Sohót (SOuth of HOuston Street), mára elképesztően sikk hely lett, olyan vendéglők mellett mentünk el, hogy szemünk-szánk tátva maradt a kínálat és az árak láttán. Majd a Little Italy következett, kávézás a Palermo bárban, és a Luna vendéglő megbámulása. Lefényképeztük Sue barátnőnk egykori kedvenc helyeit – néhány évtizede még kispénzű bohémok mulattak ezekben, ám mára mindkettő túl elegánsná vált, túl van spílázva. Állítólag az egész Little Italy mesterséges, már csak a turistákból él, nincs igazi olasz utánpótlás. Micsoda olasz vendéglő az,

amelyik fő helyen sangriát hirdet? A kínaiak városrésze viszont nyüzsgő. S bár se vendéglátói szempontból, se vallási szempontból nem lehet kifogás ellene, mégis elcsodálkoztam a kínai-zsidó vendéglőn, melynek étlapján Israel Mayer HaLevi Steinberg rabbi aláírásával és pecsétjével (QR-kódjával, szkennelhető Quick Response Code) hitelesíti a felszolgált étkek kóser voltát. Elmaradtam kissé, nyomott európai. Aztán egy park, több ezer kínai nyugdíjossal. Kártyáznak, valamiféle társasjátékot játszanak, zenélnek – szemmel láthatóan otthon érzik magukat. Így kellene lennie ennek mindenhol, s lesz is majd, hogy otthon lehessen lenni ott, ahol él(t) az ember.

Az East River nem folyó, hanem mélyen a szárazföldre benyúló, hosszú öböl, erős árapálllyal. A fölötte átívelő Brooklyn híd még ma is olyan kisugárzással rendelkezik, hogy özönlenek rajta a turisták megállás nélkül. Megépítése kivételes gazdasági adottságokkal rendelkező, látnoki képességű emberek által lehetővé tett mérnöki mestermunka megvalósítása, varázsát talán azért sem veszítette el, mert mindmáig látszik rajta az a folyamatos, összpontosított és megfeszített emberi akarat, ami materializálódott benne. Az Egyesült Államok hőskorát, a kábelek 1877-ben kezdett átcsörlőzését bronztábla örökíti meg. Felirata: „1877 The Carrier Wheels. For the cable spinning, wire was looped around a carrier wheel hung from the traveler and pulled across the river from Brooklyn to New York. The system, driven by steam engines, worked like a conveyor belt. Over 14.000 miles of wire were used for the cables.” Ahogy az már a hőskorban történni szokott, John August Roebling, a német-amerikai főmérnök mindjárt az építés kezdetén halálos balesetet szenvedett. Washington nevű fia vette át az építés vezetését, ám néhány évvel később ő is olyan súlyosan megsérült, hogy kerekes székbe kényszerült egész hátralevő életére. Felesége, Emily vette át a munkálatok irányítását, elsőként ő kelt át a megnyitott hídon.

Ezután a 2001. szeptember 11-i terrortámadásban megsemmisült Világkereskedelmi Központ ikertornyai helyén épült emlékmű, és a One World Trade Center, az új Központ felé vettük utunkat. Mind a kettő igen erős hatást fejt ki. A nagy fallosz hatását sem tagadom, de a két lépcsőzetesen mélyülő lyuk, a folyamatosan áramló vízzel és az áldozatok nevével a peremükön, kétségkívül egyedülálló. Elképzelhető, hogy van máshol is ilyen mélyedés-emlékmű, a Jad Vasem Emlékezés-csarnoka kissé ilyen, ott is lefelé pillant a látogató. De mérnöki bravúr és esztétikum szempontjából ez nagyobb hatású. Köztudott, hogy az emlékezetkultúra ikonjainak arculatát is meg kell újítani időről időre – a New York-i 9/11 Memorial és Múzeum most nagyon új és nagyon hat.

Megint a félsziget déli csücskén kötöttünk ki. Az Ellis Island kompra és az ottani bevándorlási múzeumra szolt az utolsó előtti felfedező-vócsérünk (voucher) – az első hármat az eddig megnézett két múzeumra és a kilátóra lóttuk el, az utolsót pedig a Metropolitan Múzeumra fogjuk holnap. Itt már aztán végtelen hosszan szaraktak, mivel ez a komp kikötött a Szabadság-szobornál is, a legtöbb látogató ki is szállt ott, a társaság kisebb része ment csak tovább a bevándorlási múzeum megtekintésére. Nyilván arra vigyáztak, nehogy valaki a Szent Szobor belsejében kezdjen el lövöldözni vagy robbantani. Nem idegeskedtünk, mert azt hittük, hogy a múzeumra elég lesz egy, másfél óra – ezért meg sem szólaltam, amikor a nyilvánvalóan értelmi fogyatékos biztonsági őr megpróbált egy teljes babakocsit be-

gyömöszölni a szkennerekbe, majd negyedórás hiábavaló küzdelem után a kerekei leszereléséhez látott – az sem ment –, végül legyintve átengedte. De ez a múzeum bizonyult az eddig legérdekesebbnek, innen is szereztünk katalógust. Messze nem volt elég rá az a három óra, amit ott töltöttünk. Először is kiderült, hogy a Bevándorlási Központ Ellis Islanden csak 1890-ben kezdte meg a működését, azelőtt 1855 és 1890 között Castle Garden volt Amerika kapuja. Castle Garden – hát hiszen az a Kecegárda volt a bevándorló magyarok számára! Eszembe jutott Vázsonyi Endre *Túl a Kecegárdán: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár* című, valamikor az 1990-es évek közepén megjelent munkája (most utánanézve, Kontra Miklóssal közösen adták ki, 1995-ben, igen kedvező fogadtatásra talált). Na, tehát itt kezdődött a magyar kitántorgás is, ahogy József Attila írja *Hazám* című versében:

Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.
Szíve szorult, rezgett a lába,
acsargó habon tovatűnt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bűnt.
Volt, aki úgy vélte, kolomp szól
s társa, ki tudta, ily bolondtól
pénzt eztán se lát a család.
Multunk mind össze van torlódva
s mint szorongó kivándorlókra,
ránk is úgy vár az új világ.

Visszatekintve persze ki tudja, nem azoknak volt-e jobb, akik gyökeret tudtak verni az Újvilágban.

A történet úgy folytatódik, hogy Ellis Island lett a következő hat évtizedben a beléptető kapu, 1890-től 1954-ig. Akkor minden és mindenki kiköltözött, magára hagyták, és az épületegyüttes csaknem 50 évig csendesesen rohadt. Az volt a hihetetlen szerencse, hogy senki sem tudta hasznosítani, semmire sem volt jó, a helye sem kellett. Mígnem a 20. század legvégén, a 21. elején a műemlékvédők rájöttek, mekkora kincs lapul itt, az emberiség történetének – különösen az Egyesült Államok történetének – pótolhatatlan dokumentuma, és hozzáláttak a restaurálásához.

Az épület vadonatújjan, frissen fogadott, a hajóállomásról a bejáráshoz vezető folyosó tetejét akkor üvegezték. Valami 300 millióba került a restaurálás, de csodálatos, elképesztő munkát végeztek, mindenre, a legkisebb nüanszra is ügyeltek. Kb. az 1924-es állapotot állították vissza, a padlóktól a folyosók burkolatáig, az irodabútoroktól az evőeszközökig és az egészségügyi, valamint a mentális vizsgálatok eszközeiig (ez utóbbi pl. abból állt, hogy fából készült különféle geometriai alakzatokat kellett behelyezni az asztal lapjába vésett (?) megfelelő bemélyedésekbe). A „honi” anyaggal, az amerikai őslakosokkal, a gyarmatosítók egymás ellen és az őslakosok ellen vívott háborúival, a rabszolgák behurcolásával, a polgár-

háborúval stb. nem foglalkozom, minket főleg az európai bevándorlás érdekelt. 1890 és 1915 között 17 millió bevándorló fordult meg itt, az emberiség történetének eddigi legnagyobb összefüggő és szervezett migrációja. Nyugodtan állítható, hogy ezek a bevándorlók jelentős szerepet játszottak abban, hogy a 20. században az Egyesült Államok a világ vezető nagyhatalmává vált és mindmáig az marad. A hajóról lekaszálódott emberek először a Registry Roomba kerültek, ebbe a hatalmas hodályba, amelyben csúcsidőben akár 5.000 ember is szoronghatott egyszerre. Majd elkezdődött a lassú bedarálásuk – egyáltalán nem embertelen módon, csak végtelen lassan, bürokratikusán. A „vörös agitátorokat” egyből hazaküldték, a többi – gyógyíthatatlan fizikai vagy mentális károsodása miatt elutasított – fellebbezhetett. Ha elveszítették a fellebbezést, visszatoloncolták őket, minden bevándorlót szállító hajóstársaság kötelezte magát arra, hogy ingyenesen visszaviszi a kiutasítottakat Európába. A vizsgálat és a tárgyalás időtartamára élelmeztek, nagy hálótermekben altatták a bevándorlókat, a kitoloncolásig az elutasítottakat is. Akik megkapták az „admitted”, befogadott státust, azok akár azonnal munkához láthatnak – hacsak a szakszervezetek meg nem akadályozták, mint például a kínaiak esetében a Brooklyn híd építésénél, akik ellen ún. *Chinese Exclusion Act*-et léptettek életbe. A bevándorlók közül sokan csalódtak a reményeikben, a többség azonban maradt – vagy ideiglenesen, míg annyi pénzt szerzett, hogy otthon földet, házat tudjon venni, vagy örökre. Nemsokára, legkésőbb az első világháborút követő kivándorlási hullámok hatására megkezdődtek a bevándorlás radikális korlátozását követelő politikai szervezkedések: 1921-ben hozták meg az első ilyen korlátozó törvényt, az ottani „numerus clausus”. *The First Quota Act* arról rendelkezett, hogy minden etnikum új bevándorlóját csak a már az Egyesült Államokban levő nemzetiségük 3%-át kitevő bevándorlási kvóta illeti meg, az 1910-es népszámlálás adatai alapján. A Sólyom-fivéreknek, Bélának, Bálintnak és Andrásnak még szerencséjük volt. Fiuméből az anyjuk varrta „egyenruhában” a mamával együtt Illinoisba hajóztak a papához, 1912-ben, közvetlenül *A nagy örület* (Avigdor Hameiri) kitörése előtt.

Vasárnap: Metropolitan Museum – bolhapiac a 7. sugárúton – shuttle a repülőtérre
A Metropolitan Museum akkora, mint a bécsi KHM, a Louvre vagy más óriásmúzeumok, amiknek akár felületes megtekintéséhez sem elég egy nap. Mivel nekünk még egy napnyi időnk sem volt, felelőtlenül rohanguk össze-vissza, az asszíroktól a kínaiakig, és Alex Katztól Andy Warholig. Nekünk, szemüveges intellektüeleknek, különösen tetszett az 1949-es születésű amerikai Mark Tansey *Az ártatlan pillantás-teszt* című képe, amely szemüveges tudósok gyűrűjében álló tehenet ábrázol a múzeumban, amint leleplezik előtte Paulus Potter 1647-re datált *Fiatalkor bika* című képét. Hogyan reagál a tehen? Izgalomba jut, elfut, vagy odapisál? Erre az eshetőségre is számítva a kép bal oldalán szintén öltönyös úr áll felmosóval a kezében – a tehenen kívül ő az egyetlen, aki nem szemüveges. Tansey a reprezentáció visszatérése divatját kritizálta ezzel a képpel a 20. század nyolcvanas éveiben, a szürke monochrom feldolgozás pedig részben a tudományos ábrázolásokat cikizti, részben annak köszönhető, hogy Tansey akkor a New York Times grafikus-a volt. Nagy meglepetéssel szolgált a múzeum óriási tetőterasa a gliciniával befuttatott lugassal és a Central Parkra nyíló gyönyörű kilátással, és éppolyan megle-

pő volt az a valószínűleg tipikus 19. századi amerikai lakóház, amelyet lepottyantottak ugyanoda.

Manhattan szívében kutyasétáltatókat keresnek – kutyaszerető kutyasétáltatókat! –, illetve olyan kutya-vagy macskagondozókat, akik hetente egy-egy éjszakai ügyeletet is vállalnak; *abszolút imádják* a kutyát vagy a macskát, saját autóval és flexibilis munkaidővel rendelkeznek, valamint legalább két olyan ellenőrizhető helyről származó ajánlással, amelyből kitűnik, hogy sikeresen létesítettek hosszútávú kapcsolatot kedvenceikkel, rendet és tisztaságot tartottak, kölcsönös vonzalom, sőt harmónia alakult ki köztük és a gondjaikra bízottak között. Észak-Dakotában viszont több mint száz sziú indiánt vettek őrizetbe a nyáron, akik a területük határát érintő, a Missouri folyó alatt átvezető, ivóvízkészletüket és szent sírjaik nyugalomát megbolygató Dakota Access nevű kőolajvezeték építése ellen tiltakoztak. Tavaly novemberben Barack Obama elnök már megvétózta és leállította a hasonlóan környezetkárosító Keystone XL vezeték építését, és most megállította ezt az építkezést is. Utóda minden jel szerint engedélyezi az építkezések folytatását, ami belátható időn belül beláthatatlan következményekkel jár majd.

HALÁSZ LÁSZLÓ

Kényelmetlen tünődések

9.

Hiába olvastam róla régebben és láttam egy fényképet a belsejéről évekkel ezelőtt, mégsem lehet rá felkészülni, vagy ha lehet, én nem igazán tettem meg. Itt vagyok kevesebb, mint egy szupergyors-vonatorányira Barcelonától északkeletre, Figueresben. Az egyébként barátságosan érdektelen városkát szülötte, Salvador Dalí rakta fel a térképre. „Nem sikeres akartam lenni, hanem sikeres voltam” – hirdette már harmincévesen. Az utóbbi időben évente az egymilliót mindig meghaladta a látogatók száma. Dalí különösen értékelné, hogy legyőzte nagy vetélytársát, akihez a kortársai közül leginkább mérte magát, ami fájdalmára, fordítva nem volt mondható: Picassót. Pedig az ő (egyik) múzeuma az elragadó világváros, Barcelona óvárosában van. Mégis hozzávetőleg kétszázezerrel kevesebben keresték fel. Dalíé a kisváros tizenegyedik század óta álló Sant Pere templomának – ahol megkeresztelték – közvetlen szomszédságában áll. Meglehető távolról, az utca torkolatában egy színház szabályos, szimmetrikus, klasszicista világos homlokzata tűnik fel, fenn aranyozott betűkkel *Teatro Museo Dalí*. Előtte, a Gala és Salvador Dalí téren (!), bár főszézon utáni közönséges hétköznapi van, derekasan kanyargó sor, amely délután sem lett kisebb.

Felidézem a szó szerint feledhetetlen filmtörténeti nyitóképeket. Egy nőt, aki nek fél szemét egy férfi az előzőleg megfent borotvával vízszintesen átmetszi és a holdat, amelyet egy hosszúkás felhő metsz át, az *Andalúziai kutyából*. A forgatókönyvet itt Figueresben, illetve a közeli tengerparti Cadaquésben (a szülők nyaralójában) írta két hét alatt az alig huszonnégy éves Dalí és a madridi egyetemi kol-